

Jiný příklad: „Jsme obklopeni dvojím typem věcí – blízkými a vzdálenými. Psaní o věcech vzdálených, například o deštném pralesi nebo klimatických změnách v Číně, rozšiřuje a zpeštuje náš svět, ale psaní o věcech blízkých, jako jsou kočky nebo aleje, jej prohlubuje a způsobuje, že se v něm lépe zabydlujeme. [...] Dobře víme, že skutečnou částí našich životů je procházka v lese, letní louka nebo podzimní houby.“

Krajina je tedy pro Cílka něčím mnohem víc než nějakým kusem území zakresleným na mapě. Krajina má svůj osobitý příběh – historii geologickou, přírodopisnou, kulturní, proměny pomalé v měřítkách milionů let a rychlé, o nichž ví jen Cílek díky opakovaným návštěvám téhož místa. Krajina má nejen svou krásu, ale je v ní vždy i něco oduševnělého a posvátného. Jak píše, „ke kouzlu krajiny patří určitá zasněnost, melancholie, tušení mystických kořenů, propadání se do hlubin pravěku, vize vztyčených kamenů a kruhových svatyní různých kultur“.

Řekl jsem, že krajina je ústředním tématem Cílkových úvah a teď to musím zpřesnit. Tím ústředním tématem je vzájemnost mezi krajinou a člověkem. Zatímco ekologičtí aktivisté a ochránci přírody si stěžují, že člověk svými zásahy krajinu ničí, Václav Cílek pečlivě rozlišuje, kdy tytéž zásahy mohou krajině prospívat, aniž to bylo jejich účelem. Některá pozdější plánovaná a povinná rekultivace může uškodit víc než ony původní zásahy. Cílek rád mluví o kráse starých opuštěných lomů poté, co se do nich vrátila vegetace a s ní i rozmanité tvorstvo. „Člověk není nepřítel,“ připomíná, „nemusíme všechno zakonzervovat a bát se každého zásahu.“

Ze svých věd i z vlastní zkušenosti si Cílek odnesl smysl pro tvořivou vládu času, a tak neopomene připomenout, že „mnoho lidských zásahů působí prvních dvacet let jako ničení přírody, ale po čase splnou s okolím, a dokonce se mohou stát ostrovy divočiny v kukuřičné poušti zemědělské krajiny anebo rozlézající se městské zástavby. Mám na mysli lomy, staré hřbitovy, opuštěné průmyslové areály, anebo dokonce haldy a odkladiště.“

Procházíme krajinou a rozhlížíme se. Na divání navazuje divení (jako třeba kde jsme se to octli). Opět cituji Cílka: „Dívat se znamená něco zapomenutého – totiž navazovat oboustranný vztah.“ To ovšem platí i o jiných smyslech, například hmatu. Vzpomínám, jak nás před lety vybízel David Abram, takový americký Cílek, abychom v lese ohmatávali strom, a přitom si mysleli, že strom ohmatává nás. Byla to metaforická lekce reciprocit s přírodou. Podobně i výše zmíněná vzájemnost mezi krajinou a člověkem je obousměrná (jakkoliv to nemusí být zcela symetrická reciprocita). Člověk ovlivňuje krajinu a krajina ovlivňuje člověka. Řekli bychom, že ho učí – ale co? Cílek odpovídá: „Krajina nás učí samozřejmým a nenápadným věcem – totiž zdravému rozumu.“ Trochu konkrétněji: „Krajina je především určitá jednota mnohostí, které vytvářejí pocit, že někam patříme a že jsme tam doma.“

Cílkovu krajinu obývají mokřady, spraše, doubravy, bučiny, jedliny, rákosiny, převisy, strže, jeskyně a kameny. Ale také menhiry, chrámy, hřbitovy, vesnice, lesní cesty, aleje a kamenolomy. Co v ní není? Nejsou v ní billboardy, dálnice, velkosklady, obchodní centra, paneláky, benzinové pumpy, televizní seriály a bohatí developoři.

Je mnoho témat, která se prolínají úvahami Václava Cílka, zde jsem se zastavil vlastně jen u jednoho, které mi vytanulo nad otázkou „Kde jsme se to octli?“. Přesněji řečeno: nad nejpřirozenějším významem této otázky, kdy jde o naši osobní zkušenost, vztáženou k nějakému místu, k nějakému „zde“ a „nyní“. Na ono „Kde?“ naši otázky neodpovídáme hned, ale nejprve se pozorně rozhlížíme po okolní krajině a myslíme na ni. Krajinou nemusí být jen přírodní krajina s lesy, loukami a vodami, může to být i město, budova, chrámová loď.

A jak na tu krajinu myslíme, uvědomíme si rozmanité nitky, které ji spojují s krajinami postupně širšími a rozlehlejšími, rozkládajícími se do vzdáleného prostoru, vzdálené minulosti a vzdálené budoucnosti. Stejně nitky propojují nás, Cílkovy čtenáře, posluchače a souputníky, s mnoha jeho dalšími tématy. Zavedou nás tu do podzemních slujů, kde kutají trpaslíci, tu do výšek, kde vznikají přívalové deště, tu do dob, kdy lidé začali stavět své svatyně a chrámy, ba ještě dál, do dob, kdy zem se začínala vrásnit do krajin Václava Cílka.

Použité citáty pocházejí ze zmíněných tří Cílkových knih a ze sborníku vydaného k letošní Ceně VIZE 97.

Ivan M. Havel

LAUDATIO

u příležitosti udělení Ceny Nadace
Dagmar a Václava Havlových VIZE 97

Václavu Cílkovi

Pražská křižovatka

5. října 2009

KRAJINY VÁCLAVA CÍLKA

Ivan M. Havel

Ale já miluji tento kraj,
poněvadž vstane z mrtvých
a vstoupí na nebesa.
Jakub Deml

Jako motiv pro oslavení Václava Cílka jsem si zvolil větu, kterou on dobře zná: „Kde jsme se to octli.“ Tu větu lze chápat buď jako zvědavou otázku, nebo jako obdivné zvolání: „Hledme, kde jsme se to octli!“ A může být vztažena na skupinu jednotlivců, kteří se vypravili do lesů či hor, nebo na národ, který pronikl do české kotliny a obdělal ji, ale také na člověka jako druh, který slezl ze stromů a obsadil planetu. Ba co víc, myslím, že by se Václav nebránil, kdyby ono „my“ v dotyčné větě zahrnovalo i faunu, flóru a s nimi i hory, řeky, louky a kameny.

To vše, co naše otázka či zvolání pokrývá, a ještě mnoho dalšího patří do oblasti, již se zabývá náš dnešní laureát, Václav Cílek. V ní je doma a obdivuje ji jako vědec, buditel, tulák a básník. Nejsem si jist, zda Václava potěší moje oslavná řeč, tuším totiž, že by byl raději, kdybychom se vypravili spolu s ním a s vámi někam do přírody na jedno z jeho zamilovaných míst, a tam bychom dlouho seděli a mlčky rozjímali.

Ale i zde, právě na tomto místě, má jistě smysl se ptát, kde jsme se to octli. Hledme, chrám, jehož základy položil Cílkův jmenovec v 10. století, budova, jejíž bohatá historie je uložena v tvrdém kameni pod mnoha vrstvami omítek. A nad hlavou krásná kovová žebrovaná konstrukce z 21. století. A hlavně: vedle nás největší pražský trpaslík! Místo, kámen, paměť a trpaslík – Václave, copak sis mohl přát místa vhodnějšího ke své oslavě? Snad nám proměně trochu oficiální prostředí a pozdější raut, jemuž tentokrát neunikneš.

Co je to Václav Cílek? Řekl bych nejprve, že je to poslední renesanční člověk. To slovo „poslední“ neberte vážně, použil jsem ho jen tak k ozvláštňení, raději si přejme, aby se takových Cílků rodilo stále víc. Renesanční člověk – to znamená mnohostranné znalosti ve vědách přírodních i humanitních, erudici filosofickou a rozhled i ve směru politickém, společenském a kulturním. A opravdu, Václav Cílek je geologem, speleologem, klimatologem, krajinářem, ekologem, historikem památných míst a staveb, vyzná se ve filosofii, religionistice, archeologii, uměních všeho druhu, architektuře, sociologii, demografii, ba i v energetice, makroekonomice, ropném hospodářství a mezinárodních vztazích.

Zmíněné vědecké profese a všestranné zájmy se u něj tvůrčím způsobem proplétají a vzájemně oplodňují, jak je dobře vidět ve kterémkoliv z mnoha jeho esejů a úvah, a to ani nemluvíme o jeho podílu na asi 50 dokumentárních filmech a na 70 rozhlasových a 14 televizních pořadech a vystoupeních. Výraz „popularizátor vědy“ nemám rád (nevím přesně proč), raději bych Cílka považoval za vědeckého esejistu. Své eseje psal zprvu pro časopis *Vesmír*, kde mu za posledních dvacet let vyšlo dobrých 230 příspěvků, dnes je též pravidelně píše pro *Respekt*, *Analogon*, *Prostor*, *Logos*, *Hospodářské noviny*, *Ochranu přírody* a další. Zdůrazňuji, že jde vesměs o publikace, z nichž mu nekyne ani jeden bod v novém systému pahodnocení vědy, kterýžto sám fakt považují za specifickou přidanou hodnotu u jeho díla. Nicméně pro ty, kteří se zajímají i o ty hodnotící body, uvádím, že Cílek je autorem nebo spoluautorem řady hojně citovaných prací v zahraničních periodikách, hlavně v oblasti geologie a klimatologie pozdních čtvrtohor.

Cílkovo esejistické dílo je zcela jedinečným kulturním fenoménem. Kdo by neznal třeba tři jeho soubory esejů v pěkném vydání jeho oblíbeného nakladatelství Dokořán? Již i sama jejich jména leccos o autorovi vypovídají: *Krajiny vnitřní a vnější* (2002), *Makom – Kniha míst* (2004) a *Dýchat s ptáky* (2008); hlavně za první dvě knihy mu byla udělena Cena Toma Stopparda. Nejnovější soubor esejů vychází k příležitosti dnešního udělení ceny Vize a předpokládám, že jej už máte v ruce. Jistě si všimnete, že své schopnosti rozumět dění nejen pod povrchem země, ale

i pod povrchem všelidských problémů si Cílek neodpustil využít k úvahám povytce aktuálním – jen namátkou vybírám z témat, která ho, stejně jako nás tak trápí: rostoucí ceny potravin, polo-vzdělání mladých v internetovém opojení, odumírání strojírenských profesí, současná finanční krize a ztráta důvěry v peníze, nespolehlivost médií, přibývání podílu starců a stařen na lidské populaci, energetická politika Evropy, jak a kde stavět domy ve věku povodní. Víme, že Václav Cílek je schopen přečíst nejmíň desetkrát víc článků a knih než já, ale přesto jsem uchvácen množstvím konkrétních údajů, včetně jejich procentuálního vyjádření; to vše musel někde najít a zapamatovat si, a poté pochopit vzájemné propojení toho všeho. A budete-li číst pozorně, všimnete si, že všemi jeho úvahami, závěry, výstrahami a radami vždy prosakuje jeho původní vědecká erudice: znalost dějů v útrobach země, proměn na jejím povrchu a opakovaných zvrátů v povětří.

On sám se zmiňuje, že jeho dílo je „rozptýlené do mnoha směrů“. Nevím, zda to říká z hrdosti či ze skromného ostychu, nicméně slovo „rozptýlené“ je v jeho případě opravdu nepatřičné – jde u něj totiž o jeden celistvý, mnoha vláknů propojený myšlenkový celek. Pokud jde o mne, viděl bych právě v těch vláknecích a propojeních přínos podstatně větší než ve faktech a datech, jakkoli zajímavých a důležitých. Cílek se také zmiňuje o „pocitu povrchnosti“ při propojování humanitních a přírodovědných oborů. I zde bych si dovolil protestovat. Žádnou povrchnost u něho nevidím (pokud to ovšem nemíní jako skromné přiznání sdělnosti, srozumitelnosti a vynikající esejistické úrovně svého díla). K tomu sám píše: „Skutečné problémy světa je možné řešit jenom na tom zvláštním rozhraní mezi exaktní, zcela racionální vědou, moudrostí a spiritualitou.“

Václav Cílek není jen renesančním vzdělancem a vševědem. Vzdělává i nás ostatní, a to v hlubším smyslu slova vzdělávat. Jeho bohaté esejistické dílo, které hojně a s oblibou všichni čteme, v nás cosi probouzí – je doslova apelem k novému, hlubšímu chápání přírody, člověka a vzájemného vztahu mezi obojím. V tomto smyslu je Cílek též buditelem;

Rád bych se zde zmínil o jedné specifické stránce osobnosti Václava Cílka. Kromě vědce, vědeckého esejisty a buditele je totiž i tulákem a básníkem. Obojí je v něm zvláštním způsobem skloubeno, tuláctví máme snad trochu víc na očích, zatímco básnictví – čímž nemyšlím psaní básní, ale básnický vztah ke světu – odhalíme až poté, co Cílka poznáme poněkud důvěrněji. Ústřední téma jeho úvah je krajina a právě toto téma je u něj nejvíc založeno na přímé osobní zkušenosti. Proto se na ně zde chci zaměřit.

„Založeno“ je slabé slovo, spíše bych řekl „zaručeno“. Jde o ručení vlastním prožitkem, takže jeho zprávy o krajině na povrchu i pod zemí se k nám dostávají takřkajíc v pravější a opravdovější podobě, než kdyby závisely čistě jen na nějakých objektivních vědeckých analýzách, experimentech a důkazech. „Trvalo mi to dvacet let, zničená kolena a bolavá záda, než jsem se přiblížil k tajemství, k bytosti místa,“ píše a dodává: „Viděl jsem toho víc, než do konce života pochopím.“ Cílek si ovšem své prožitky nenechává pro sebe. A i když nám mnohé předává v písemných svědectvích, není to cesta jediná – on totiž na své potulky zpravidla nechodí sám. Rád si bere souputníky, nejlépe studenty, aby s nimi sdílel zkušenost krajiny. Zpravidla jsou to nějaká zajímavá či památná místa, tam souputníkům sdělí, kde se to octli, a pak sleduje, jak ta místa spontánně vnímají a prožívají, každý sám i společně;

Mohu to dosvědčit sám. Sedm let u nás sloužil v Centru pro teoretická studia, kde jsme se spolu s dalšími kolegy, studenty ačiteli od něj učili – a dodnes učíme – lásce k přírodě, krajině, kamenům a historii. Vzpomínám na jeho 11 přednášek na různých místech našich výjezdních workshopů, vždy na téma „Kde jsme se to octli?“. Avšak nejen přednášek – on nás vždy bral do okolí, ať to vidíme sami.

Václav Cílek má prochozeny snad všechny naše kraje, ty ho ostatně zajímají nejvíc. Opravdová krajina je pro něj krajina domova. Pravda, má též procestován pěkný kus ciziny (Tanzánii, Egypt, Vietnam, USA, Indii aj.), ale na mne to dělá trochu dojem, že v cizině byl jen proto, aby se mohl zase vrátit a spatřit svůj domov poučenýma očima, což nám pak může i sdělit. Jako třeba, cituji, že „máme velké štěstí, že žijeme v této zemi, kde je všechno sice malé, ale nesmírně rozmanité“.